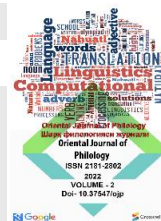

Oriental Journal of Philology**ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY**

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**THE ROLE AND FUNCTIONAL NATURE OF ANTHROPNOMIC UNITS IN THE LEXICAL-SEMANTIC SYSTEM OF LANGUAGE****Orifjon Kilichboyevich Jumayev***Independent researcher**Samarkand State Institute of Foreign Languages**E-mail: orifjon@mail.ru**Samarkand, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: anthroponym, lexico-semantic system, onomastics, semantics, pragmatics, nomination, connotation, stylistics, metaphorization.

Received: 20.03.26**Accepted:** 21.03.26**Published:** 22.03.26

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the role and functional nature of anthroponymic units within the lexical-semantic system of language. The study examines the nominative, referential, identificational, expressive-emotional, and pragmatic functions of anthroponyms, as well as their interaction with other lexical units in the system.

Special attention is paid to the semantic structure of anthroponyms, including denotative and connotative layers of meaning, processes of semantic expansion, generalization, metaphorization, and metonymic transformation. The stylistic potential of anthroponyms and their role in discourse are also analyzed.

TILNING LEKSIK-SEMANTIK TIZIMIDA ANTROPONIMIK BIRLIKLARNING O'RN VA FUNKSIONAL TABIATI**Orifjon Qilichboyevich Jumayev***SamDCHTI mustaqil izlanuvchisi**E-Mail: orifjon@mail.ru**Samarqand, O'zbekiston***MAQOLA HAQIDA**

Kalit so'zlar: antroponim, leksik-semantik tizim, onomastika, semantika, pragmatika, nominatsiya, konnotatsiya, stilistika, metaforizatsiya.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada tilning leksik-semantik tizimida antroponimik birliklarning o'rn va ularning funksional-semantik tabiati zamonaviy lingvistik yondashuvlar asosida kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda antroponimlarning

nominativ, referensial, identifikatsion, ekspressiv-emotsional va pragmatik funksiyalari tizimli ravishda yoritilib, ularning til tizimidagi boshqa leksik birliklar bilan o‘zaro semantik va funksional munosabatlari aniqlanadi.

Shuningdek, maqolada antroponimlarning semantik strukturasi o‘ziga xosligi, ularning denotativ va konnotativ ma’no qatlamlari, semantik kengayish va umumlashuv jarayonlari chuqur tahlil qilinadi. Antroponimlarning metaforizatsiya va metonimik transformatsiya jarayonlarida ishtiroki hamda ularning stilistik imkoniyatlari alohida e’tiborga olinadi.

МЕСТО И ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ПРИРОДА АНТРОПОНИМИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ЯЗЫКА

Орифжон Қиличбоевич Жумаев

Независимый исследователь

Самаркандский государственный институт иностранных языков

E-mail: orifjon@mail.ru

Самарканд, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: антропоним, лексик-семантика, семантика, коннотация, стилистика, метафоризация, тизим, прагматика, ономастика, номинация.

Аннотация: В статье рассматриваются место и функциональная природа антропонимических единиц в лексико-семантической системе языка. Анализируются их номинативные, референциальные, идентификационные, экспрессивные и прагматические функции, а также их взаимодействие с другими лексическими единицами.

Особое внимание уделяется семантической структуре антропонимов, включая денотативные и коннотативные компоненты значения, процессы семантического расширения, метафоризации и метонимии.

Kirish. Tilning leksik-semantik tizimi til birliklarining o‘zaro bog‘langan va ierarxik tarzda tashkil etilgan murakkab tizimi bo‘lib, unda har bir leksik birlik o‘zining semantik va funksional xususiyatlari bilan alohida o‘rin egallaydi. Ushbu tizimda antroponimik birliklar alohida qatlamni tashkil etib, ular insonni nomlash bilan birga ijtimoiy, madaniy va kommunikativ axborotni uzatish vazifasini bajaradi [1].

Antroponimlar onomastika doirasida o'rganiladigan asosiy birliklar bo'lib, ular orqali jamiyatning tarixiy rivojlanishi, ijtimoiy tuzilishi va madaniy qadriyatlari aks etadi. Shu sababli ularni faqat nominativ birlik sifatida emas, balki tilning semantik va pragmatik tizimida faol ishtirok etuvchi kompleks lingvistik birlik sifatida talqin qilish zarur [4].

Zamonaviy lingvistikaning kognitiv va pragmatik yo'nalishlarida antroponimlarning o'rni yanada kengroq talqin qilinib, ularning konseptual tizimdagi roli, diskursdagi funksiyalari va stilistik imkoniyatlari alohida e'tibor markaziga olingan [3].

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, unda antroponimlarning leksik-semantik tizimdagi o'rni, ularning funksional-semantik tabiati va boshqa leksik birliklar bilan o'zaro munosabati kompleks yondashuv asosida o'rganiladi.

Antroponimlarning lingvistik maqomi va leksik-semantik tizimdagi paradigmatic o'rni haqida olimlarning fikricha tilning leksik-semantik tizimi ichida antroponimik birliklar alohida, nisbatan yopiq va o'ziga xos struktur-semantik xususiyatlarga ega bo'lgan qatlamni tashkil etadi. Ular umumiy leksik birliklardan farqli ravishda referensial aniqlik, individuallik va nominativ determinatsiya kabi belgilari bilan ajralib turadi [1].

Antroponimlarning lingvistik maqomi masalasida tilshunoslikda ikki xil yondashuv mavjud: birinchisi ularni faqat nominativ birlik sifatida talqin etsa, ikkinchisi ularni ko'p funksiyali, semantik va pragmatik yuklamaga ega kompleks birlik sifatida ko'radi. Zamonaviy lingvistika aynan ikkinchi yondashuvni ustuvor deb hisoblaydi [4].

Antroponimlar leksik-semantik tizimda paradigmatic munosabatlarga ham kirishadi. Masalan, bir shaxsning turli nominatsiyalari (Johann – Hans – Hänschen) semantik yaqinlik asosida bir paradigmani tashkil etadi. Bu esa antroponimlarning ichki tizimligini ko'rsatadi.

Antroponimlarning funksional-semantik tizimi: integrativ yondashuvlar ham kun muammosi sifatida qarala boshladi, antroponimlarning funksional tabiati ko'p qatlamli bo'lib, ularni faqat nominativ birlik sifatida baholash ilmiy jihatdan yetarli emas. Ularning funksional tizimi quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topadi:

Nominativ funksiya – individni nomlash va identifikatsiya qilish [1]

Referensial funksiya – konkret shaxsga ishora qilish

Sotsial-indikativ funksiya – ijtimoiy maqom va statusni ifodalash

Ekspressiv-emotsional funksiya – nutqda sub'ektiv munosabatni ifodalash

Pragmatik funksiya – kommunikativ strategiyalarni amalga oshirish

Mazkur funksiyalar alohida-alohida emas, balki nutq jarayonida kompleks va sinergetik tarzda namoyon bo'ladi. Masalan, Herr Professor Weber antroponimi bir vaqtning o'zida nominativ, referensial va sotsial-indikativ funksiyalarni amalga oshiradi.

Bu holat antroponimlarning til tizimidagi funksional yuklamasi yuqori ekanligini va ularning kommunikativ samaradorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi [3].

Antroponimlarning semantik strukturasi: denotativ va konnotativ qatlamlar

Antroponimlarning semantik tabiati ikki asosiy komponentdan iborat:

Denotativ komponent – real mavjud shaxsga ishora

Konnotativ komponent – qo'shimcha ijtimoiy, madaniy va emotsional ma'nolar

Masalan, Mozart antroponimi denotativ jihatdan mashhur bastakorni bildirsa, konnotativ jihatdan “geniallik” tushunchasi bilan bog‘lanadi.

Konnotativ qatlam antroponimlarning stilistik va pragmatik imkoniyatlarini kengaytiradi hamda ularni diskursiv jihatdan faol birlikka aylantiradi [2].

Shu jihatdan, antroponimlar nafaqat referensial belgilar, balki madaniy kodlar tashuvchisi sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Antroponimlarning muhim xususiyatlaridan biri – ularning semantik kengayish va umumlashuv qobiliyatidir. Bu jarayon tilning kognitiv mexanizmlari – metafora va metonimiya orqali amalga oshadi [2].

Masalan:

- Don Juan → ayollarni o‘ziga jalb qiluvchi erkak
- Romeo → romantik shaxs

Bu holatda antroponim individual referensiyadan chiqib, umumlashgan konseptga aylanadi. Bu jarayon kognitiv semantika nuqtai nazaridan konseptual metaforizatsiya sifatida izohlanadi.

Shuningdek, bunday transformatsiyalar tilning madaniy xotirasini ham aks ettiradi.

Antroponimlar stilistik vosita sifatida ayniqsa badiiy va publitsistik diskursda muhim rol o‘ynaydi. Ular:

personaj xarakterini ochadi

ijtimoiy stereotiplarni ifodalaydi

muallifning bahoviy munosabatini bildiradi

Masalan, yozuvchi tomonidan tanlangan ism ko‘pincha personajning ijtimoiy kelib chiqishi, xarakteri yoki psixologik xususiyatlarini anglatadi.

Shu sababli antroponimlar stilistik jihatdan yuqori potensialga ega birlik sifatida qaraladi [3].

Antroponimlar tilning boshqa leksik birliklari bilan faol o‘zaro aloqada bo‘ladi. Ular:

frazeologizmlar tarkibida (Achillesferse)

metaforik birliklarda

laqab va taxallus tizimida

ishtirok etadi.

Bu esa antroponimlarning til tizimidagi integrativ va ko'p funksiyali tabiatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Natijada, antroponimlar tilning leksik-semantik tizimida nafaqat alohida qatlam, balki boshqa birliklar bilan o'zaro aloqada bo'lgan faol komponent sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Ushbu maqola doirasida tilning leksik-semantik tizimida antroponimik birliklarning o'rni va ularning funksional-semantik tabiati kompleks lingvistik yondashuv asosida atroflicha tahlil qilindi. Tahlillar natijasida antroponimlarning til tizimidagi maqomi an'anaviy nominativ birlik doirasidan ancha keng ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Birinchidan, antroponimlar tilning leksik-semantik tizimida mustaqil va alohida qatlamni tashkil etuvchi birliklar sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi. Ularning individuallik, referensial aniqlik va ijtimoiy-madaniy yuklama kabi xususiyatlari ularni umumiy leksik birliklardan ajratib turadi [1].

Ikkinchidan, antroponimlarning funksional tizimi ko'p komponentli xarakterga ega ekanligi isbotlandi. Ular nominativ va referensial funksiyalar bilan bir qatorda identifikatsion, sotsial-indikativ, ekspressiv-emotsional hamda pragmatik funksiyalarni ham bajaradi. Bu esa antroponimlarning kommunikativ jarayondagi faol va ko'p qirrali rolini ko'rsatadi [4].

Uchinchidan, antroponimlarning semantik strukturasi denotativ va konnotativ qatlamlarning mavjudligi ularning semantik murakkabligini belgilaydi. Denotativ ma'no konkret shaxsga ishora qilsa, konnotativ komponent ijtimoiy, madaniy va bahoviy ma'nolarni o'z ichiga oladi. Bu esa antroponimlarning stilistik va pragmatik imkoniyatlarini kengaytiradi [2].

To'rtinchidan, antroponimlarning semantik kengayish jarayonlari, xususan metaforizatsiya va metonimiya orqali umumlashuvi tilning kognitiv tabiatini aks ettiradi. Don Juan, Romeo, Napoleon kabi birliklar individual referensiyadan chiqib, umumlashgan konseptual birliklarga aylanishi bunga yaqqol misoldir [2].

Beshinchidan, antroponimlarning stilistik potentsiali ularning diskursdagi rolini belgilaydi. Ular badiiy matnda obraz yaratish, ijtimoiy stereotiplarni ifodalash va muallifning sub'ektiv munosabatini yetkazishda muhim vosita hisoblanadi. Shu jihatdan, antroponimlar stilistik jihatdan yuqori yuklamaga ega bo'lgan lingvistik birliklar sifatida namoyon bo'ladi [3].

Oltinchidan, antroponimlarning til tizimidagi integrativ roli ham aniqlanib, ularning frazeologizmlar, metaforik birliklar va boshqa leksik qatlamlar bilan o'zaro aloqada faol ishtirok etishi asoslab berildi. Bu esa antroponimlarning til tizimidagi dinamik va ko'p funksiyali xarakterini yana bir bor tasdiqlaydi.

Umuman olganda, antroponimik birliklar tilning leksik-semantik tizimida nafaqat nominatsiya vositasi, balki murakkab semantik-struktural, pragmatik va stilistik imkoniyatlarga

ega bo‘lgan ko‘p qatlamli lingvistik fenomen sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu tadqiqot natijalari kelgusida onomastika, kognitiv lingvistika va pragmalingvistika yo‘nalishlarida olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Nikonov V. A. Vvedenie v onomastiku. – Moskva: Nauka, 1974. – 240 s.
2. Bahlow H. Deutsches Namenlexikon: Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt. – München: Suhrkamp Verlag, 1990. – 576 S.
3. Riesel E., Schendels H. Deutsche Stilistik. – Berlin: Akademie-Verlag, 1975. – 320 S.
4. Superanskaya A. V. Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo. – Moskva: Nauka, 1973. – 368 s.
5. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – 4. Auflage. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2012. – 382 S.
6. Kubryakova E. S. Teoriya nominatsii i kognitivnaya lingvistika. – Moskva: Nauka, 1986. – 304 s.
7. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell, 2008. – 529 p.
8. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: Fan, 2006. – 680 b.